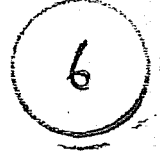

İslâm Ansiklopedisi

27 AĞUSTOS 1990

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

SAYI : 5

KAYSERİ — 1988

KUR'AN'A GÖRE DİN EĞİTİMİNİN GENEL METODLARI

Doç. Dr. Celâl KIRCA

GİRİŞ :

Her ilmin kendisine hâs bir metodu vardır. Din eğitiminin de elbette bir metodu olmalıdır. Din eğitimi temelde, genel mantık kurallarına tâbî olmakla beraber, kendine ait bir takım özel metodlarının olması gayet tabîîdir. Metod, belirli bir amaca ulaşmak için, mecburî olarak başvurulmuş düzenli yollar demektir. Metod, araştırmacıyı hedefine götüren en sağlam ve en kısa yoldur. Bir din eğitimcisi de, din eğitiminin amaçlarını gerçekleştirmek için, bilinen belli metodları uygulamak zorundadır. Din eğitiminde prensipler ne kadar önemli ise, metodlar da o kadar önemlidir. Prensipler, din eğitimcisinin davranışlarını kontrol edip belli ilkeler doğrultusunda hareket etme imkanı verirken, metodlar da ona, hedefine en doğru ve düzenli yollardan ulaşma imkânı verecektir.

Din eğitiminin amacı, insanı dinî açıdan eğitmek ve ona belli bir din kültürü vermek olduğuna göre, dinin de din eğitimcisinin de muhatabı insandır. İnsan ise, sırlarla dolu bir varlıktır. Onun arzularını, ihtiyaçlarını, duygularını ve düşüncelerini öğrenmeden onu tanımamız hemen hemen imkânsızdır. Günümüzde Psikoloji, Sosyoloji ve Biyoloji gibi ilimler, insanı tanımaya ve sırlarını çözmeye çalışıyorlar. Bu çalışmalar, henüz bitmiş de değildir. Bu açıklama, insanı tanımanın ve ona ulaşmanın ne kadar zor olduğunu göstermek içindir. İnsan, yapısı gereği değişkendir. Değişken bir yapıya sahip olan bir varlığa, değişmeyen kuralları anlatmanın ve öğretmenin zorluğu da ortadadır. Bu nedenle din eğitiminde prensiplerin ve metodların önemi, diğerlerinden daha az değildir.

Din eğitiminde, hiç şüphesiz bir çok metod ve usul bulunabilir. Fakat en güzel ve en doğru metod, Kur'ân'ın uyguladığı ve tavsiye ettiği metod veya metodlardır. Hz. Peygamber'in de uyguladığı bu metodları, bilmek ve uygulamak, bir din eğitimcisinin başlıca görevidir.

A. TAKLİD METODU

Çocuklar, dilini, dinini, adet ve geleneklerini ve diğer konuları aileden taklid vasıtasıyla öğrenir. Sosyal psikologlardan Gabriel Tarde (1843/1904) ilk defa taklid mes'elesini, sistemli olarak incelemiş ve taklid teorisini ortaya atarak onu sistemleştirmiştir (1). Ona göre toplum, takliddir (2).

Taklid, inanç, amel ve diğer davranışların kişiden kişiye sirayet yolu ile geçmesidir. Bir toplumda yaşayan fertler, birbirlerini taklid etmeye çalıştığı gibi, toplumlar da birbirlerini taklid etmeye çalışırlar. İlkel toplumlarda örf ve adet şeklinde cereyan eden taklid, ileri toplumlarda moda şeklinde kendisini gösterir (3). Bu nedenle her sosyal hayatın ortak özelliklerinden biri de takliddir. Moda uzay içinde taklid, adet ise zaman içinde takliddir (4). Bu nedenle eğitim ve öğretimde de ilk temel adım, takliddir. İnsanlar ilk ve temel bilgilerini taklidle öğrenirler. Taklidde doğrudan değil, dolaylı bir tebliğ vardır. Diğer bir ifade ile, tebliğ metodlarından biri de takliddir. Bir başkasını taklid ederek öğrenmek ve eğitilmek, önemli eğitim metodlarından biridir.

Her taklid olayı, öncelikle insanın iç dünyasında, arzu, istek, inanç ve düşünce şeklinde doğar. Daha sonra bunlar, davranışlara ve hareketlere dönüşür. Bu nedenle anne-baba, öğretmen, dinî ve tarihî şahsiyetler, toplum içinde taklid edilen kişiler arasında ilk sıralarda yer alırlar. Şerif Mardin bu hususu şöyle izah etmektedir: «Çocuğun, toplum normlarını algılamakta kullandığı mekanizmalardan biri, çok saygısı ve sevgisi olan birini örnek alarak onun gibi hareket etmesidir. Çoğu zaman bu örnek kişi, baba veya diğer bir akrabadır. İslâm toplumunda babanın abdest alması, işe «Bismillâh» diye başlaması ve günlük yaşantıları ile

1. Dr. F. Kanat, Eğitim Sosyolojisi, Ankara, 1959, s. 10.
2. Prof. Dr. Çiğdem Kağıtcıbaşı, İnsan ve İnsanlar, Cem ofset, 4. baskı, s.16.
3. Osman Pazarlı, Din Eğitim ve Öğretiminde Genel Metodlar, İst. 1967, s.21.
4. Doç. Dr. Bahattin Yediyıldız, XVIII. Asır Türk Toplumunu ve Vakıf Müessesesi, Vakıflar Dergisi, XV, Ankara, 1982, s. 44.

iççe geçmiş olan diğer dinî davranışları, müslümanca bir hayat yaşamının ayrılmaz parçaları oldukları ölçüde, çocuğu aynı şekilde hareket etmeye itecektir. Çocuk İslâmî hayatın gerekleri hakkındaki bilgilerin büyük bir kısmını bu özdeşleştirme (Identification) mekanizmasından alacaktır (5).

Taklid edilen kişi, örnek kişidir, veya örnek kişiler ancak taklid edilmektedir. Örnek kişi ise, yaşça büyük olan, içtimaî, dinî, siyasî, maddî ve manevî bir otoriteye sahip olan kişidir. Zira bu özelliklere sahip olan kişi, sahip olmayan kişilerden hem farklı ve hem de daha üstündür. Taklilde dolaylı etki söz konusu olduğundan, taklid eden kişilere dolaylı olarak etki ederler. Bu nedenle taklid, içden dışa ve üstten alta doğru bir seyir takibeder. Taklid edilen kişi, taklid edildiğinden habersizdir, yahut ta etkisinde iradesinin payı yoktur. Taklid eden de iradesiz hareket eder. Büyük yerleşim merkezlerinde taklid edilen üstün kişiler, herkes tarafından tanınmadığı için ferdî etkileri nisbeten azdır. Ufak yerlerde taklid edilen kişilerin te'siri daha fazladır (6).

Kur'ân-ı Kerîm, Peygamberleri örnek alınacak ve taklid edilecek kişiler olarak tanımlar ve dinî hayat ve davranışlarının taklid edilmesini ister. Nitekim Hz. Hz. Peygamber için Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: Andolsun Allah'ın elçisinde sizin için Allah'ı çok anan kimseler için uyulacak en güzel bir örnek vardır (7). Hz. İbrahim için de şöyle buyurmaktadır: İbrahim ve onunla beraber olanlarda sizin için uyulacak güzel bir örnek vardır (8). Allah Teâlâ bu iki ayetiyle hem Hz. Peygamberi hem de Hz. İbrahim'i örnek göstermekte uyulacak, taklid edilecek güzel davranışlarının bulunduğunu açıklamaktadır.

Âyette «Üsve» tabiri geçmektedir. Bu tabir, uyulacak, arkasından gidilecek ve örnek alınacak kişi demektir (9). Örnek alma, arkasından gitme ve ona uyma ise bir taklid çeşididir. Zira taklid etmeden, arkasından gitme, uyma ve örnek alma mümkün değildir. Bunun için peygamberler, taklid edilecek kişilerdir, dedik. Hz. Peygamberden sonra örnek alınacak ve taklid edilecek kişiler ise alimlerdir. Hiç şüphesiz Hz. Peygamber'in örnek hayatı, her ko-

5. Şerif Mardin, Din ve İdeoloji, İstanbul, 1983, s. 63-64.

6. O. Pazarlı, a.g.e., s. 22-24.

7. Ahzâb, 33/21.

8. Mümtetine, 60/4.

9. Elmalılı, Hak Dini, İst. 1936, 5/3883, 6/4900.

âyet dedim. Übey, hayır dedi. Ahzâb Sûresi, Bakara Süresine denk bir sûredir biz bu sûrede: «eş-Şeyhu ve's-Şeyhatü...» âyetini okumuştuk» dedi (85).

Bilindiği üzere, yukarıda metnini sunduğumuz recim âyeti, Kur'an'ın ilk cem'inde Hz. Ömer tarafından Kur'an'dan olduğu iddia edildiği halde, şahidleri olmadığı için komisyon tarafından reddedilmişti (86). Prof. Muhammed Hamîdullah, bu konuda uzun uzadıya bilgi verdikten sonra, sonuç olarak şunları söylemektedir: «Hz. Ömer de Recm'in Kur'an'dan bir âyet olmadığını biliyordu. Fakat bunun âyet olduğunu iddia etmekle beraber, insanların ileride recm hükmünü reddetmelerinin önüne geçmek için, bu hükmün zeyl ve not kabilinden, Kur'an'da yer almasını arzu ediyordu (86).

Görüldüğü üzere Übey'ye isnad edilen recm âyeti, Hz. Ömer'e de izâfe edilmektedir. Eğer bu metin âyet olsaydı, hem ilk komisyon üyeleri tarafından hem de Hz. Osman'ın görevlendirdiği komisyon üyeleri tarafından mutlaka Kur'an'a yazılmış olacaktı. Recm âyeti, her iki komisyonda da söz konusu olmadığı gibi, Abdullah b. Mes'ud, Ebû Mûse'l-Eş'arî ve Mikdad b. Amr gibi zevatın husûsi mushaflarında da yoktur. Zaten recm âyeti Nöldeke'nin de dediği gibi» ne Ahzâb Sûresinin bir ögesi olabilir (değişik kâfiyesi dolayısıyla) ne de Kur'an'ın» (87).

B) Tefsir İlmindeki Yeri

Bilindiği üzere, Kur'an-ı Kerîm'i tefsir etme hareketi Hz. Peygamber hayatta iken ortaya çıkmıştır. Çünkü, Cenâbı Hakkın rahmet ve hikmeti, ilâhî kitabı insanlara vahiy sûretiyle göndermeyi iktiza ettiği gibi, vahye mazhar olan Peygamberinden de onu bizzat açıklamasını dilemiştir. Böylece Kur'an-ı Kerîmi en iyi bilen, en yetkili ve ilk müfessiri de Hz. Peygamber oluyor. İlâhî vahiy, bazı inanmayanların istediği gibi, «elleriyle tutacakları kağıtlar» (En'am, 7) halinde gökten inseydi, insanlar onun emir ve hükümlerini ne şekilde tatbik edeceklerini lâıkiyle bilemeyecekler di (88).

85. Müsnedü Ahmed b. Hanbel, I, 132.

86. M. Hamîdullah, Kur'an-ı Kerim Tarihi ders notları, 28, Terc. Suat Yıldırım, Erzurum, 1978, Cessâs, Ahkâmü'l-Kur'an, III, 264, Beyrut,?.

87. Nöldeke, Kur'an Târîhi, 57.

88. Doç. Dr. S. Yıldırım, Peygamberimizin K. Kerim-i tefsiri ,29-30, Ertu Matbaası, 1983.

İşte Rasûlullah (s.a.v.), Allah tarafından indirilen âyetleri bu sebeble insanlara açıklıyordu. Ondan başkası Kur'an-ı tefsire cesaret edemiyordu. Nitekim, Yüce Allah âyetlerini açıklamaları için bizzat Rasûlullah'a şöyle diyordu: «Biz sana Kur'an-ı indirdik, tâki insanlara kendilerine ne indirildiğini açıkca anlataşın ve tâki insanlarda iyice fikirlerini kullansınlar» (89). «Bu kitabı sana başka bir hikmetle değil ancak hakkında ihtilaf ettikleri şeyleri açıkca anlatman için gönderdik» (90). «Ey Peygamber, Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer yapmazsan (Allah'ın) elçiliğini tebliğ etmiş olmazsın» (91).

Tebliğ iki şekilde olur. Biri Allah'ın emirlerini insanlara ulaştırmak, diğeri de manalarını açıklamak ve bildirmekle olur (92). İşte bu yüce emirler, Peygambere çok büyük görevler yüklüyor ve görevi de hakkıyla yerine getirmeyi emrediyordu. O da sağlığında bu yüce görevi yerine getiriyor, ilâhi emirleri ashâbına ve etrafındakilere açıklıyordu.

Hız. Peygamber'in vefatından sonra, Allah'ın kitabını bilen, sırlarına vakıf olan sahabenin, bildiklerini ve öğrendiklerini açıklama hususunda üzerlerine düşen sorumluluğu yerine getirmek ve açıklamaktan başka alternatifleri yoktu. Nitekim sahabeden bu görevi yapan pekçok zevât vardı. Bunların en meşhurları şunlardır: 4 halife, İbn Mes'ûd, İbn Abbas, Übey b. Ka'b, Zeyd b. Sâbit, Ebû Mûse'l-Eş'arî ve Abdullah b. ez-Zübeyr (93).

Hız. Peygamberin vefatını müteâkib, Medîne'de sahâbe içerisinde, Kur'an ilmindeki geniş bilgisi ile şöhrete erenlerden birinin de Übey b. Ka'b olduğunu daha önce zikretmiştik. Rasûlullah'ın vefatından sonra Medîne de bir mektep tesis edilmiş ve bu mektep, Kur'an'ın talim ve tadrîsi ile bütün çevreyi aydınlatmıştı. Bu mektepde görev alan zevât, dîni en iyi bilen kimselerdi. Kur'an ve Fıkıh ilmi ile meşgul olanlar ve büyük mühaddislerin hemen hepsi Medîne'de ve bu mektepde yetişmişler ve yine burada ilmî tebbuatta bulunmuşlardı. Nitekim islam âlemi Medîne'yi ilim menbaı olarak telakkî ederlerdi (94).

89. en-Nahl, 44.

90. Mâide, 67.

92. Peygamberimizin K. Kerîm-i tefsiri, 30, Şâtıbî, el-Muvâfakât, III, 26, Kâhire, 1970.

93. el-Mısbâhu'l-Mudî, I, 251-252, Kenzu'l-Ummâl, V, 163.

94. Zehebî, et-Tefsîru ve'l-Müfessirûn, I, 114, Hahire, 1976, Kaytânî, İslam Târîhi, VIII-191-192.

bası inkarcı ve puta tapan birisidir (14). Fir'avn, bir koca olarak kâfir, eşi ise inanan bir kadındır (15). Hz. Peygamber, yeğen olarak inanan bir kişi, amcaları ise inanmıyan kişilerdir. Geçmişle ilgili Kur'ân'ın zikrettiği bu olaylar, bir din eğitimcisi için çok önemli olan olaylardır. Zira bu olaylar, ideal düşünce açısından olmaması gerekirken, realitede mevcuttur. Kur'ân da bu realiteyi kabul eder, fakat ideal düşünce doğrultusunda düzeltilmesini ister. Bu mevcut durumu kabullenip tedaviyi kabul etmek demektir. İnsanların içinde buldukları durumu bir realite olarak kabul edip ona göre tavır almak ve eğitimine çalışmak en doğru harekettir. İşte Kur'ân bu örnekleriyle bize, olaylara bakış açımızı göstermektedir.

Şahsiyetin oluşmasında, taklidin önemi büyüktür. Örnek kişileri taklid ve onlarla özdeşleşme, eğitimde önemli bir adımdır. Pek çok şey, taklitle elde edilir, ve öğrenilir. Özdeşleşme ise daha ileri safhalarda meydana gelir. İyi şeyler, taklitle elde edildiği gibi, kötü şeyler de taklitle elde edilebilir. Bunun için Kur'ân, kötü şeylerin taklid edilmesini kınar (16). İslâm'ın istediği ve öğütlediği taklid, güzel olan, iyi olan ve faydalı olan şeylerin taklid edilmesidir. Güzel davranışlar, önce taklid ile elde edilir, daha sonra elde edilen şeylerin şuuruna varılır. Resulullah, çocukların yedi yaşında namaza başlatılmasını öğütlemiştir. Halbuki erginlik yaşı on ikidir. Bu demektir ki, çocuk yedi yaşından itibaren namaz kılmaya, babasını ve annesini taklid ederek başlayacak, namazı kıla kıla öğrenecek ve ergin çağına gelince namaz kılmayı bilen ve şuurunda olan bir kişi olacaktır.

Kur'ân, inananlara Hz. Peygamber'i örnek olarak takdim eder. Örnek alınacak ve arkasından gidilecek kişi Hz. Peygamberdir (17). O'nun davranışları taklid edilecek ve benzer durumlarda aynısı veya benzeri yapılacaktır; Meselâ, Hudeybiye andlaşması sırasında Resulullah'ın tavrı, buna bir örnektir. Hudeybiye andlaşması, sahabeye çok ağır gelmişti. Hz. Peygamber, barış andlaşmasını imzaladıktan sonra sahabeye, kurbanlarını kesmelerini ve ihramdan çıkmalarını emretti. Fakat sahabeden hiç biri bu emri

14. En'âm, 6/74, Meryem, 19/42-45.

15. Tahâ, 20/39, Tahrim, 66/11.

16. Maide, 5/104, A'raf, 7/28, Yunus, 10/78, Enbiyâ, 21/53, Şuarâ, 26/74, Lokman, 31/21, Zuhruf, 43/22,23.

17. Ahzâb, 33/21.

yerine getirmedi. Resulullah, bu emri üç defa tekrar etti, yine de bu emri yerine getiren olmadı. Andlaşmanın çok ağır şartları, sahabeyi o kadar şaşırtmıştı ki, ne yapacaklarını ve ne yaptıklarını bilemiyorlardı. Adeta Hz. Peygamber'e sessiz bir isyan vardı. Hz. Peygamber bu olay karşısında çok müteessir oldu ve eşi Ümmü Seleme'nin yanına gitti. O'na kavmim sözümü dinlemiyor, dedi. Ümmü Seleme O'na, artık bir şey söyleme, kendi kurbanını kes ve ihramdan çık, tavsiyesinde bulundu. Hz. Peygamber de bu tavsiyeyi yerine getirdi ve eşinin dediğini yaptı. Fakat sahabeye hiç bir şey söylemedi. Daha sonra sahabe de aynen Hz. Peygamber'in yaptığı yaptı (18).

Bu olay, Hz. Peygamber'in müsbet bir davranışını ve O'nu aynen taklid ederek sonuca ulaşan sahabenin davranışını yansıtmaktadır. Aynı tür bir davranışı, fakat daha farklı bir biçimde Yavuz Sultan Selim'de görmekteyiz.

Taklid açısından eğitimde en önemli kişi, hiç şüphesiz baba ve annedir. Daha sonra öğretmen ve toplumun ileri gelen kişileridir. Terbiye Sosyolojisine göre, hayatımızda bir çok davranışların, iyi ve kötü hareketlerin kökü, aile yuvasında kazanılmaktadır (19). Hz. Peygamber bu sosyolojik gerçeği şu sözleriyle ifade etmektedir: Hepiniz çobansınız, ve her biriniz idaresi altında bulunan kişilerden sorumludur. Baba da ev halkı üzerinde çoban gibidir, o da idare ettiğinden sorumludur (20). Allah'ı Teâla da «ailene namazı emret, kendin de onun üzerinde sabret» (21) buyurmaktadır. Bu emirler, ailedeki eğitimin önemini açıkça göstermektedir. Anne-babanın davranışları, özellikle din eğitimi için dinî davranışları çok önemlidir. Nasıl dil taklitle öğreniliyorsa, din de yine taklitle aileden öğrenilmektedir. Örf ve adetler, gelenekler kısaca kültür, yine aileden ve toplumdan taklid suretiyle öğrenilir. Aile ve toplumun şekli bu açıdan dadeğerlidir.

B. TELKİN METODU

Din eğitiminde en çok ve en sık uygulanan metodlardan birisi ve belki de en önemlisi telkin metodudur. Din eğitiminde anne-babanın, toplumun taklid edilmesi kadar bunlar tarafından

18. Buharî, Sahih, Şurut, 15. 3/182.

19. F. Kanat, Terbiye Sosyolojisi, S. 1.

20. Buharî, Sahih, Cuma, 11, Müslim, İmare, 5.

21. Tâhâ, 20/132.

yapılan telkinin de önemi vardır. Özellikle telkin, taklid ile birleştiği zaman çok daha etkili olmakta ve olumlu neticeler vermektedir.

Telkin ,bir duyguyu, bir inancı ve bir düşünceyi, başkalarına veya kendimize kabul ettirme yoludur. İradî ve şuurlu bir te'sir vasıtasıdır. Bu yönüyle tekliden ayrılmaktadır. Bir insan, başkalarına telkin yapabildiği gibi, kendisine de telkin yapabilir. Buna kendi kendine telkin adı verilmektedir. Telkin'de, duygu hakimdir. Bu nedenle sevgi, telkinde önemli bir etkidir. Diğer bir ifade ile, sevdiklerimizden daha çok etkileniriz. Tebliğ de, bir çeşit telkin metodudur. Bunun için telkin yapacak kişide bir takım şartların bulunması gerekir. Bu şartları taşımayan kişiler, ya telkin yapamazlar ya da başarılı olamazlar (22).

1. Telkin yapacak kişiler, maddî ve manevî otoriteye sahip olmalıdırlar. Maddî otoriteden maksat, aile reisliği, siyasî ve içtimaî otoritedir. Manevî otorite ise, ilim ve faziletleriyle tanınmış alimler, yazarlar, san'atçıların sahip oldukları otoritedir. Hz. Nuh ve Lokman, oğullarına öğüt vermişlerdir. Bazı telkinlerde bulunmuşlardır. Özellikle Lokman'ın oğluna öğütleri çok dikkat çekicidir; Lokman, oğluna öğüt vererek demişti ki, Yavrum, Allah'a ortak koşma, çünkü ortak koşmak büyük bir zulümdür (23). Yavrum, yaptığın iyilik veya kötülük hardal tanesi ağırlığınca bir şey de olsa, bir kayanın içinde, göklerde veya yerde bulunsa Allah mutlaka onu getirir. Çünkü Allah lâtîfdir. Yavrum, namazı kıl, iyiliği emret, kötülükten vazgeçir ve başına gelene sabret. Çünkü bunlar, kesin işlerdendir (24).

Bütün peygamberlerin kavimlerine yaptıkları tebliğler de birer telkin örnekleridir. Meselâ, Hz. Nuh: «Ey milletim, Allah'a ibadet edin. Ondan başka ilâhımız yoktur» (25). Allah'a karşı gelmekten sakınmaz mısınız. Doğrusu ben size gönderilmiş güvenilir bir peygamberim. Allah'tan sakının ve bana itaat edin (26) demişti. Bu otorite sahibi birisinin yaptığı bir telkindir.

Hz. Peygamber'in daveti, mektupları ve veda hutbesi de birer telkin örnekleridir. Özellikle veda hutbesi, telkin metodunun

22. O. Pazarlı, Din Eğitim ve Öğretimde Genel Metodlar, s. 25-26.

23. Lokman, 31/13.

24. Lokman, 31/16-17.

25. A'raf, 7/59.

26. Şuarâ, 26/106-109.

en canlı örneğidir. Manevî bir otoriteye ve aynı zamanda maddî bir otoriteye sahip olan Hz. Peygamber'in bu hutbesi, etki gücü itibariyle belki de yeryüzünün şahit olduğu en büyük telkin olayıdır.

Hız. İbrahim, babasını dine davet etmiştir. Hatta üzerinde ısrarla durmuştur. Ama babası, Ey İbrahim sen mi benim tanrılarımı beğenmiyorsun? Bundan vaz geçmezsen mutlaka seni taşlarım. Edebiyyen benden uzaklaş ve git, (27) diyerek onun telkini ve tebliğini reddetmiştir. Hız. İbrahim, bir peygamberdir ve manevî bir otoriteye sahiptir. İbrahim (a.s.)'ın babası ise, inandırmayan bir kişidir, fakat bir babadır. Azer, bir baba olarak evladı üzerinde maddî bir otoriteye sahiptir, veya en azından böyle bir hakka sahip olduğuna inanmaktadır. Hız. İbrahim'i bir peygamber olarak değil de, bir evladı olarak düşünmüş ve bu yüzden onu ciddiye almamış da olabilir. Görevi icabı, sosyal baskıların etkisiyle inanmamış olabilir. Psikolojik yapısı o sırada müsait olmadığı için de inanmamış olabilir. Fakat bir ihtimal de olsa, oğlu olduğu için Hız. İbrahim'in söylediklerinden de etkilenmemiş olabilir. Bu ihtimali göz önünde tutarsak ve doğru kabul edersek, maddî otoriteye sahip olmayan birisinin böyle bir otoriteye sahip olan birisine etki edemediği sonucuna ulaşabiliriz. Bu da bize, çocukların babalarına veya yaşca kendilerinden büyüklere telkin yapamayacağını gösterir. Telkin ancak maddî ve manevî açıdan üstün üstün olan kişilerin yapabileceği bir metoddur. Din adamları, öğretmenler olarak, vâizler olarak veya imamlar olarak görev yaptıkları sürece maddî otoriteye; İslâmı iyi bildikleri, araştırdıkları ve yaşadıkları sürece de manevî otoriteye sahiptirler. Böyle bir otoriteye sahip olmayan kişilerin söylediklerinin bir değeri olmaz, ve etkisi de olmaz. Müftü olan bir din adamının otoritesi ile, olmayan bir din adamının otoritesi de bir değildir. Bu gerçeğin hiç bir zaman unutulmaması gerekir.

İslâm'ı tebliğ ediyoruz diye, anne-babaya, kendimizden yaşca büyük olanlara veya bir otorite sahibi olanlara karşı çıkmak, onları kırmak ve kendi inançlarımız doğrultusunda onları zorlamak, doğru bir metod değildir. Kur'ân-ı Kerîm, Eğer onlar seni, hakkında bir bilgin olmayan bir şeyi bana ortak koşman için zorlarsa, onlara itaat etme. Fakat onlarla dünyada iyi geçin, ve bana yönelen kimselerin yoluna uy (28) buyurmaktadır. Bu

27. Meryem, 1946.

ayet, anne-baba müşrik de olsa onlarla dünyada iken iyi geçinilmesini ve onlarla dost olunmasını istemektedir.

Sahasında araştırma yapan, o sahada derinleşen uzman kişiler ve alimler, manevî otoriteye sahip olan kişilerdir. Mütehassıs olan kişiler, daha etkili ve daha güçlüdürler. Onları etkili kılan şey ise, bilgileridir. Bilgileri sayesinde onlar, başkalarına güven verirler ve itimad telkin ederler. Bu yeteneğe ve güce sahip olanlar, telkinde de etkili olurlar. Bu sebebden dolayı, din eğitimcileri de bilgili olmak ve geniş bir kültüre sahip olmak zorundadır. Saygınlık da bir otoritedir. Saygın olabilmenin bir yoluda bilgili ve becerikli olmaktır.

2. Telkin yapacak kişi, samimi olmalıdır. İslâmî literatürdeki adı ihlâstır. Riyasız, gösterişsiz bir amaçla telkin yapmaktır. Her şeyden önce, kişinin söylediklerine kendisinin inanmasıdır. İslâm dini, ihlassız yapılan bir işi, makbul saymaz. Amellerin kabul edilebilmesi için ihlâs şarttır. Telkinde de etkili olabilmek için ihlâs gerekmektedir. Ameller, niyete göredir (29). Bunun için de, ya inandığımız şeyleri söylemeli ve yahut da, inanmadığımız şeyleri söylememeliyiz. Samimiyet, doğru olmayı gerektirir. Doğruluk ise, en üstün meziyetlerden birisidir.

Göründüğü gibi olmamak anlamına gelen riya, yani samimiyetsizlik, insanlar yanında manevî nüfuz, şöhret ve maddî menfaat sağlamak için yapılmaktadır. Konuşurken samimi olmamak, karşımızdaki insanlar hakaret etmek demektir. Onları önemsememek ve ciddiye almamak demektir. Hakaret ettiğimiz, önemsemediğimiz ve ciddiye almadığımız insanlarla duygusal bir ilişkinin kurulması ise imkansızdır. İnsan, akıl, zeka ve duygu sahibi bir varlıktır. Karşısındaki insanın samimi olup olmadığını tecrübeleriyle veya sezgisiyle anlar. Samimi olduğuna insanları inandıramıyan bir kişinin sözü, bunun için etki etmez ve yaptığı telkin fayda vermez.

3. Telkin edilecek fikir ve düşünceler, en uygun zamanda ve ortamda yapılmalıdır. Zamanlama, telkinde çok önemlidir. Nerede neyi ve ne kadarını söyleyeceğini bilmeyen bir kişi, faydalı ve etkili olamaz. Kur'ân-ı Kerîm'de nakledilen bir olay, telkindeki

28. Lokman, 31/15.

29. Mansur, Ali Nâsîf, et-Tâç, Beyrut, 1961, s. 51.

zamanlamayı ve önemini bize açıkca göstermektedir. Olay, Hz. Yusuf'un başından geçmektedir. Bilindiği gibi, Hz. Yusuf, bir komplo sonucu zindana atılır. Zindanda kendisiyle birlikte iki kişi daha vardır. Bu iki kişi ayrı ayrı birer rüya görürler. Hz. Yusuf'a gelip, ondan rüyalarını yorumlamasını isterler. Hz. Yusuf, onlara rüyâlarını yorumlayacağını söyler, fakat rüyalarını yorumlamaya geçmeden önce, Allah'a ve ahiret gününe inanmadan ve imandan bahseder. Daha sonrada rüyalarını yorumlar (30).

Kur'ân-ı Kerîm'in parça parça indirilişindeki hikmetlerden biri de budur. Kur'ân'ın ilk muhatapları, İslâm'dan önce her türlü kayıttan âzede idiler. Kendilerini bağlayan her hangi bir bir kanun veya nizam yoktu. Bu halde iken birden bire ferdî, içtimaî, malî, idarî ve cezaî hükümlerin tamamına bağlanmaları çok zor olurdu. Bundan ötürü Allah Tealâ ahkâmını tedricen (azar azar) indirip tamamlamıştır. Buharî Hz. Aişenin bu konudaki şu mühim tesbitini bize nakletmiştir. Kur'ân vahyi önce cennet ve cehennemden kısa (muhassal) bir sure ile başladı. İnsanlar, İslâm'a toplanınca helâl ve haramlar indi. Şayet ilkin «içki içmeyin» diye emredilseydi onlar: «içkiden asla vazgeçmeyiz» derlerdi. (İşin daha başında) «zina etmeyin» hükmü inseydi, «zinayı asla bırakmayız» derlerdi (31).

Kur'ân, gerek ferdin gerek toplumun ruhunda, satıhta olanlarla derinde yerleşen unsurlar arasında bir ayırım yapmıştır. Fert ve toplum varlığının derinliğinde kök salmış hususları değiştirmekte aceleci olmamıştır. Plânlı bir gecikmenin her şeyi karışık olarak birden ortaya atmaktan daha iyi olduğuna inanmıştır. Müskirat ve fâiz yasaklarına, namaz ve zekat emirlerine, kölelik konusundaki ıslahata alıştırmak, böylece tedricî olmuştur. Buna mukabil derinliklere kök salmamış, fakat beşerî hayatta suç olan sathî mes'elelere ait hükümler, bir defada kesinleşmiş, tadrîce gidilmemiştir. Zina, hırsızlık, katl, gasb, aldatma gibi yasaklar bu çümledendir (32).

Kur'ân'ın bu metodu, neredede, neyi, ne kadar konuşacağımızı bize gösterdiği gibi, hangi ortamda ve hangi zamanda konuşaca-

30. Yusuf, 12/30-42.

31. Buhari, Sahih, K. Fezailü'l Kur'ân, 6. İst. 1979, 6/101.

32. Doç. Dr. Suat Yıldırım, Ku'ân-ı Kerîm, ve Kur'ân İlimlerine Giriş, İstanbul, 1983, s. 99-100.

ğimizi da göstermektedir. Hz. Yusuf'un, rüya yorumu yapmadan önce dinî telkinde bulunması, müsait ortamda telkin yapılmasının gerekliliğini göstermektedir. Bu müsait ortamlar, genellikle insanların arzu ve istekle bir şeyi bekledikleri veya duygularının çok inceldiği zamanlarda oluşur. Dügünler, cenazeler, sevinçli ve neş'eli anlar, yemek yeme anları, telkinde müsait anlardır. Din eğitircileri, bu gibi müsait zamanları ve ortamları dikkatele takip etmeli ve dinî telkinlerde bulunmalıdır. Kur'ân'ın tercih ettiği ve uyguladığı tedricilik kuralı, gözden uzak tutulmamalıdır. Fert ve topluma derinliğine kök salmış konularda, yine Kur'ân'ın uyguladığı te'hir metodunun da dikkate alınması gerekir.

4. Telkin edilecek fikirler ve düşünceler, sık sık tekrar edilmelidir. Zaman ve mekan değişse de, söylenen fikirlerin ve düşüncelerin ana yapısı ve özü değişmemelidir. Anafikir aynı kalmak şartıyla, üslup değişikliği yapılmalıdır. Sık sık tekrarlarla zihinleri uyanık ve canlı tutmak, Kur'ân'ın uyguladığı metodlardan biridir. Özellikle belli konular ve bazı kıssalar, Kur'ân'da çokca zikredilmektedir. Bu kıssalarda anafikir, aynı kaldığı halde ifade biçimi ve üslubu değişmektedir. Bazen de aynı ifadeler, tekrar edilmekte her hangi bir değişikliğe uğramamaktadır. Bu **metod**, din eğitimcileri için de geçerlidir. Onlar da telkin yapan, sık sık tekrara baş vurmaları, bazen aynen, bazen de değiştirerek tekrar yapmalıdırlar.

Meselâ, Kur'ân-ı Kerîm'de ahiret günü, akıl, Allah'ın kudreti ve sıfatları, cennet ve cehennem, kibir, cihad, cimrilik, doğruluk, dostluk, dünya hayatı, fesatçılık, fir'avn, fitne, gayb, hayat, ibrahim (a.s.), islâm, kâfirler, kâinatın yaratılışı, kur'ân, melekler, Musa (a.s.) münafıklar, müşrikler, namaz, Nuh, Hz. Peygamber, yahudî, zekat gibi konular, çokca tekrar edilen ve üzerinde durulan konulardır. Değişik cepheleri ve yönleriyle ele alınan bu konularda anafikir, genellikle değişmemektedir.

5. Telkin metodunda önemli bir iş de, karşı düşünce ve fikirlerin öncelikle yıkılması, daha sonra yerine yeni ve doğru fikirlerin ve düşüncelerin yerleştirilmesidir. Zihinlerde yanlış ve eğri fikirler, mevcutken yeni ve doğru fikirlerin oraya yerleştirilmesi hemen hemen imkansızdır. Bu nedenle öncelikle bu yanlış fikirlerin yıkılması ve zihnin bu yanlış fikirlerden temizlenmesi gerekir. Kur'ân-ı Kerîm, öncelikle cahiliyye döneminin kötü ve yan-

lış fikirlerini, zihinlerden silmeye çalışmış, daha sonra bu fikirlerin yerine yeni ve doğru fikirleri yerleştirmiştir. Aksi takdirde doğru ile yanlışın karışmasına ve telkin edilecek doğruların da etkisinin azalmasına sebep olabilirdi.

Nasıl ki, yeni bina yapmak için önce arsadaki eski ve çürümüş, binaların yıkılması ve temel atmak için hafriyatın yapılması gerekiyorsa, zihinlerdeki eski ve yanlış fikirlerin de önce yıkılması, daha sonra yeni ve doğru fikirlerin telkin edilmesi gerekiyor. Bu da kişilere düşmanlığı değil, fikirlere ve düşüncelere düşmanlığın olabileceğini gösterir. Kişi ile yanlış düşüncelerini ve fikirlerini ayırmak ve buna göre o fikirlere karşı olmak gerekir. Yanlış fikir ve düşüncelerin yıkılmasında, ilmîlik esas alınmalı, duygusallığa yer verilmemelidir.

Çağımızda insanları inkara sevkeden ve onları bir takım fazaiyelerle dinden uzaklaştıran cereyanların başında Materyalizm, Pozitivizm, Darwinizm ve Freudizm gelmektedir. Bunlara diğer yanlış fikir ve düşünceleri de ilave edebiliriz. Bir takım felsefî düşüncelerin doğruluğuna inanmış kişilere, inandıkları Şeylerin yanlışlığını gösterip isbat etmedikce, onlara yeni fikirlerin ve düşüncelerin doğruluğunu anlatmaya imkan yoktur. Bunun için önce yanlış fikirlerin ve düşüncelerin yıkılması, daha sonra da yerine yeni ve doğru fikirlerin yerleştirilmesi gerekir.

Bir din eğitimcisi, dine karşı olan veya dini yanlış anlayan ve yorumlayan kişilerin düşünce yapılarını ve inandıkları Şeyleri bilmedikce, zayıf ve güçlü yönlerini ğrenmedikce, dine aykırı fikir ve düşünceleri yıkmadıkca, yeni ve doğru fikir ve düşünceleri kişilere tam olarak anlatamaz ve etkili olamaz.

C. SORU VE CEVAP METODU

Soru sorma ve cevap verme metodu, eğitim ve öğretimde eskiden beri bilinen bir metoddur. Nitekim eski Yunan filozofu Sokrat'ın bu metodu kullanarak, ğretim yaptığı söylenmektedir. Diyolog Şeklinde yapılan bu ğretim, in'de Konfiyüs tarafından da kullanılmıştır.

İslâmiyet de gerek Kur'ân gerekse Hz. Peygamber vasıtasıyla bu metodu kullanmış ve tepliğin yapılmasında zaman zaman bu metodu tercih etmiştir. Hz. Peygamber'e zaman zaman gerek onu

deneme gerekse öğrenme amacına yönelik sorular sorulmuştur. Hz. Peygamber de kendisine sorulan maksatlı veya maksatsız bu sorulara, bazen Kur'ân diliyle, bazen de kendi bilgisiyle cevaplar vermiştir. Bazen de Hz. Peygamber, öğretmek istediği şeyleri sahabeye sorular sorarak ve yanlış cevaplarını düzelterek öğretmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'de, «Yes'elûneke» (33) (sana soruyorlar) ifadesiyle, Hz. Peygamber'e sorulan sorulara cevap verilmektedir. Bu tür sorulara verilen cevapların sayısı onbeştir (34). Bunlar arasında «haram aylar», «içki ve kumar», «infak edilecek şeyler», «yetimler», «hayız hali», «kıyamet», «enfâl», «ruh» ve «dağlar» vardır. Ayrıca sorarak öğrenmeyi ve araştırmayı emreden ayetlerin sayısı ise on altıdır (35). «İs'el» veya «sel» emirleriyle, soru sorulması teşvik edilmektedir. Hakkında bilgi sahibi olmadığımız şeyler, zikir ehline (bir bilene veya mütehassısına) sorulacaktır (36). «Sordu» veya «soruldu» ifadeleriyle de bu metodun, kullanılması gerektiği fiilen gösterilmektedir (37).

«Sana doğan aylardan soruyorlar. De ki: «Onlar, insanlar ve hac için vakit ölçüleridir» (38).

«Sana (Allah yolunda) ne harcıyacıklarını soruyorlar. De ki: Verdiğiniz hayır (mal) ana-baba, yakınlar, öksüzler, yoksullar ve yolda kalmışlar içindir» (39).

«Sana haram ayından, onda savaştan soruyorlar. De ki: Onda savaş büyük günahdır» (40).

«Sana şaraptan ve kumardan soruyorlar. De ki: O ikisinde büyük günah vardır» (41).

«Sana adet görmeden soruyorlardı. De ki: O eziyettir. Adet halinde kadınlardan çekilin, temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın» (42).

33. F. Abdülbaki, Mu'cem, s. 338. Bakara, 2/189, 215, 217, 218, 220, 222.

34. F. Abdülbakî, a.g.e., s. 338.

35. F. Abdülbakî, a.g.e., s. 338.

36. F. Abdülbakî, a.g.e., s. 338.

37. Yunus, 10/94, Yusuf, 12/82, İsrâ, 17/101, Mü'minin, 23/113 Bakara 2/211.

38. Bakara, 2/189.

39. Bakara, 2/215.

40. Bakara, 2/217.

41. Bakara, 2/219.

42. Bakara, 2/222.

«Sana ruhtan sorarlar. De ki: Ruh, Rabbimin emrindedir» (43). Bu ayetler, Hz. Peygamber'e sorulan sorulara, Kur'an'da yer alan soru ve cevap ayetleridir. Şüphesiz bu tür soruların bir kısmı, kasıtlı ve maksatlıdır. Hz. Peygamber'in cevap veremeyeceği düşünülerek sorulmuştur. Bir kısmı da, samimî sorulardır. Maksatlı soruya en güzel örnek «ruh» hakkındaki sorudur. İkrime'nin İbn Abbas'dan yaptığı bir nakil de, Kureyşliler Yahudilere, bize bir şey verin de onu Hz. Muhammed'e soralım demişler, onlar da ona ruhtan sorunuz, demişlerdi. Bunun üzerine bu ayet nasiz olmuştu (44). Kureyşliler, Nadr b. Hâris ile Ukbe b. Ebî Muayt'ı Medinedeki Yahudilere göndermişler ve Hz. Peygamber hakkında onlara sorular sorarak bir şeyler öğrenmek istemişlerdi. Yahudiler de, bunlar «Ashab-ı Kehf»den, «Zülkarneyn»den ve «ruh»dan ona sormalarını istemişlerdi (45). Kur'an bu soruya kendi diliyle cevap vermişti.

Öğrenme yollarından biri de, sorma ve araştırmadır. Kur'an, sorarak öğrenmemizi, diğer bir ifade ile eğitimde soru ve cevap metodunu kullanmamızı bizden ister. Hz. Peygamber de, «Soru soran olmasaydı, ilim kaybolurdu» (46) buyurmuştur. Nitekim Hz. Peygamber'e Cebraîl, Sahabeden Dihye şeklinde gelmiş ve ona bazı sorular sormuştur. İslâm nedir?, İman nedir? İhsan nedir? sorularını Hz. Peygamber'e sormuş, Hz. Peygamber de cevap vermiştir. Kıyametten sormuş, Hz. Peygamber de, soru sorulan soru sorandan daha bilgili değildir diye cevap vermiştir (47). Bu olay, soru sormak suretiyle öğrenme ve öğretme metodunu, bize açıkça göstermektedir. Zira Peygamberimiz, bu gelen kişinin Cebraîl olduğunu ve dini öğretmek için geldiğini söylemiştir. Cebraîl'in dini öğretme metodlarından birinin de soru sorarak öğretme olduğunu ve dini öğretmek için geldiğini söylemiştir. Cebraîl'in dini öğretme metodlarından birinin de soru sorarak öğretme olduğunu biliyoruz. Bu da bize bu metodun önemini göstermektedir.

SONUÇ :

Din eğitim ve öğretimi, hiç şüphesiz genel eğitim ve öğretimin içinde yer almakta ve onun bir parçasını oluşturmaktadır.

43. İsra, 17/85.

44. Ebü'l Hasen Ali b. Ahmed el-Vâhidî, Esbabu'n Nüzûl, Kahire, 1968. s. 197. Elmalılı, Hak Dini, 4/3197-3198.

45. Elmalılı, a.g.e., 4/3197-3198.

46. Darimî, Sünen, Mukaddime, 18.

47. Buharî, Sahih, İman, 37. Tirmizî, Sahih, iman, 4.

Bu nedenle onu, genel eğitim ve öğretimden ayrı düşünmek mümkün değildir. Genel eğitim ve öğretim için söz konusu olan metodlar, din eğitim ve öğretimi için de geçerli bulunmaktadır. Fakat Kur'ân-ı Kerîm'de genel eğitim için söz konusu olan bu metodlar, din eğitim ve öğretimi için kullanılmakta ve tavsiye edilmektedir. Bu metodlar, taklid, telkin ve soru-cevap metodlarıdır. Kur'ân'da bu metodların din eğitim ve öğretimi için de kullanıldığını görmekteyiz. Bu metodların kullanılış şekli ve şartları, Kur'ân bu açıdan tarandığı zaman ortaya çıkacaktır. Kur'ân'ın tıpkı ahkâm ve ahlak ayetleri gibi, bu açıdan da taranmasında ve yorumlanmasında zaruret bulunmaktadır. Böylece Kur'an'ın eğitim ve öğretim metodlarına bakış açısı ve bu konudaki tavsiyeleri de ortaya çıkmış olacaktır.